

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

ΔΟΚΙΜΙΑ

ΤΖΟΝΑΘΑΝ ΦΡΑΝΖΕΝ

National Book Award USA

Μετάφραση: Γιώργος-Ίκαρος Μπαρπασάκης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Το τέλος του τέλους της Γης**
ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: **The End of the End of the Earth**
Από τις Εκδόσεις Farrar, Straus and Giroux, Νέα Υόρκη 2018
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Jonathan Franzen
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Κασσιδής
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Rodrigo Corral
ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Δημήτρης Χαροκόπος
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

© Jonathan Franzen, 2018
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: Jeroen W. Mantel
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2020

Πρώτη έκδοση: Μάρτιος 2020

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-3101-7
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-3102-4

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτίου.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 1212/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε. | PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Από το 1979 | Publishers since 1979

Έδρα:	Head Office:
Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΤΖΟΝΑΘΑΝ ΦΡΑΝΖΕΝ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΓΗΣ

ΔΟΚΙΜΙΑ

Μετάφραση: Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης

*Στην Κάθι ξανά
και στη μνήμη του Μάρτιν Σνάιντερ-Γιάκομπι
και στον Μίντι Μπάμπα Ελ Ντιν*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Το δοκίμιο σε ζοφερούς καιρούς	11
Μανχάταν 1981	39
Γιατί είναι σημαντικά τα πουλιά	49
Σώσε ό,τι αγαπάς	59
Ο καπιταλισμός σε υπερταχύτητα	91
Που να ψοφήσεις, άτιμο!	101
Μια φίλια	127
Ριζωμένο ενδιαφέρον	141
Δέκα κανόνες για τον μυθιστοριογράφο	159
Χάνοντας	163
Οι καθημερινοί	185
Αόρατες απώλειες	195
13/9/01	219
Καρτ ποστάλ από την Ανατολική Αφρική	225
Το τέλος του τέλους της Γης	237
Xing Ped	277

ΤΟ ΔΟΚΙΜΙΟ
ΣΕ ΖΟΦΕΡΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ

Εάν το δοκίμιο είναι κάτι *αποπειρώμενο* –κάτι διακυβευόμενο, όχι καθοριστικό, όχι κατηγορηματικό· κάτι που επιχειρείται με εφελτήριο την προσωπική εμπειρία και την υποκειμενικότητα του συγγραφέα– ζούμε ενδεχομένως στη δοκιμογραφική χρυσή εποχή. Σε ποιο πάρτι πήγες την Παρασκευή το βράδυ, πώς σου φέρθηκε μία αεροσυνοδός, τι θεωρείς ότι είναι εξοργιστικό στην πολιτική σκηνή σήμερα: η υπόθεση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης είναι ότι ακόμα και η πιο απειροελάχιστη μικροαφήγηση αξίζει όχι μόνο να καταγραφεί ιδιωτικά, όπως σε ένα ημερολόγιο, αλλά να κοινοποιηθεί σε όλο τον κόσμο. Ο πρόεδρος των ΗΠΑ λειτουργεί τώρα με τούτη την υπόθεση. Η παραδοσιακή κάλυψη των σοβαρών ειδήσεων σε χώρους όπως οι *New York Times* έχει ελαφρύνει για να επιτρέψει το Εγώ, με τη φωνή του και τις γνώμες και τις εντυπώσεις, να περάσει στο προσκήνιο, ενώ οι βιβλιοκριτικοί αισθάνονται ολοένα και λιγότερο υποχρεωμένοι να συζητήσουν τα βιβλία με οιοδήποτε είδος αντικειμενικότητας. Άλλοτε δεν είχε σημασία κατά πόσον ο Ρασκόλνικοφ και η Λίλι Μπαρτ ήταν συμπαθητικοί, ενώ σήμερα το ζήτημα της «συμπάθειας», με την ανεπιφύλακτη εύνοια των προσωπικών αισθημάτων του βιβλιοκριτικού, γίνεται κρίσιμο στοιχείο της γνώμης του. Και η λογοτεχνική μυθοπλασία μοιάζει ολοένα και περισσότερο με δοκίμιο. Κάποια από τα πιο επιδραστικά μυθιστορήματα των τελευταίων ετών, της Ρέιτσελ Κασκ και του Καρλ Ούβε Κνάου-σγκορντ, οδηγούν τη μέθοδο της ενσυνείδητης πρωτοπρόσω-

της μαρτυρίας σε ένα νέο επίπεδο. Οι πιο ακραίοι θαυμαστές τους θα σας πουν ότι η φαντασία και η επινοητικότητα είναι ξεπερασμένα τεχνάσματα· ότι το να ενοικείς στην υποκειμενικότητα ενός λογοτεχνικού χαρακτήρα ανόμοιου με τον συγγραφέα είναι πράξη οικειοποίησης, ακόμα και αποικιοκρατίας· ότι ο μοναδικός αυθεντικός και πολιτικά υπερασπισμός αφηγηματικός τρόπος είναι η αυτοβιογραφία.

Εν τω μεταξύ, το ίδιο το προσωπικό δοκίμιο –το ουσιαστικό σύστημα έντιμης αυτοεξέτασης και η επίμονη ενασχόληση με ιδέες, όπως το επεξεργάστηκε ο Μοντέν και το ανέπτυξαν ο Έμερσον και η Γουλφ και ο Μπόλντουιν– βρίσκεται σε έκλειψη. Τα πιο πολλά μεγάλης κυκλοφορίας έντυπα της Αμερικής έχουν σχεδόν σταματήσει να δημοσιεύουν αμιγή δοκίμια. Η μορφή του δοκιμίου εμμένει περισσότερο σε μικρά περιοδικά που έχουν όλα μαζί λιγότερους αναγνώστες απ' όσους ακολούθους έχει στο Twitter η Μάργκαρετ Άτγουντ. Θα πρέπει άραγε να θρηνήσουμε για την εξάλειψη του δοκιμίου; Ή θα πρέπει να πανηγυρίζουμε για την κατάκτησή του από την ευρύτερη κουλτούρα;

Μια προσωπική και υποκειμενική μικροαφήγηση: τα λίγα μαθήματα που διδάχτηκα σχετικά με τη συγγραφή δοκιμίων προήλθαν όλα από τον αρχισυντάκτη μου στον *New Yorker*, Χένρι Φάιντερ. Πρωτοπήγα στον Χένρι το 1994 ως επίδοξος δημοσιογράφος, έχοντας πιεστική ανάγκη χρημάτων. Κυρίως χάρη σε αναπάντεχη καλοτυχία, ετοίμασα ένα δημοσιεύσιμο άρθρο σχετικά με τα Ταχυδρομεία των ΗΠΑ και μετά, λόγω έμφυτης ανικανότητας, ένα μη δημοσιεύσιμο σχετικά με την περιβαλλοντική οργάνωση Sierra Club. Τότε μου είπε ο Χένρι ότι ίσως έχω κάποια έφεση στο δοκίμιο. Τον άκουσα να λέει: «Μιας και

είσαι προφανώς χάλια σαν δημοσιογράφος», και αρνήθηκα ότι είχα τέτοια έφεση. Μεγάλωσα στη μεσοδυτική φρίκη της ατέρμονης φλυαρίας για τον εαυτό μας και με βάραινε μια επίπλεον προκατάληψη, προερχόμενη από ορισμένες λανθασμένες ιδέες σχετικά με τη συγγραφή μυθιστορημάτων, κατά του να δηλώνεις πράγματα αντί να τα απεικονίζεις, κάτι που θεωρούσα πιο επωφελές. Μολαταύτα, εξακολουθούσα να έχω ανάγκη τα χρήματα, κι έτσι συνέχισα να επικοινωνώ με τον Χένρι και να του ζητώ να γράφω βιβλιοκριτικές. Κάποια στιγμή με ρώτησε εάν είχα κάποιο ενδιαφέρον για την καπνοβιομηχανία – μείζον θέμα που είχε ανοίξει με το πολυσέλιδο βιβλίο του ο Ρίτσαρντ Κλάγκερ. Έσπευσα να πω: «Τα τσιγάρα είναι το τελευταίο πράγμα στον κόσμο για το οποίο θα ήθελα να γράψω». Και ο Χένρι έσπευσε ακόμα πιο γρήγορα να μου αντιγυρίσει: «*Επομένως, πρέπει να γράψεις για τα τσιγάρα*».

Αυτό ήταν το πρώτο μάθημα από τον Χένρι και παραμένει το πιο σημαντικό. Αφού κάπνιζα σε όλη τη δεκαετία από τα είκοσι έως τα τριάντα μου, κατάφερα να το κόψω για δύο χρόνια στην αρχή των τριάντα μου. Αλλά όταν ανέλαβα το κείμενο για τα Ταχυδρομεία και με τρομοκρατούσε το να σηκώνω το τηλέφωνο και να συστήνομαι ως δημοσιογράφος του *New Yorker*, άρχισα να καπνίζω και πάλι. Τα χρόνια που ακολούθησαν, κατάφερα να σκέφτομαι ότι δεν είμαι καπνιστής ή έστω ότι είμαι τόσο σταθερά αποφασισμένος να το κόψω και πάλι, ώστε μπορούσα κάλλιστα να θεωρώ ότι είμαι ήδη αντικαπνιστής κι ας συνέχιζα να καπνίζω. Η διανοητική μου κατάσταση ήταν σαν μια κβαντική κυματοσυνάρτηση, στην οποία μπορούσα να είμαι απολύτως καπνιστής αλλά και απολύτως αντικαπνιστής, αρκεί να μην έκανα τον κόπο να αξιολογώ τον ίδιο μου τον εαυτό. Και μου έγινε πάραυτα ξεκάθαρο ότι το να γράψω σχετικά με τα τσιγάρα, θα με υποχρέωνε να αξιολογήσω τον εαυτό μου. Ιδού τι κάνουν τα δοκίμια.

Κι ακόμα, υπήρχε το πρόβλημα με τη μητέρα μου, της οποίας ο πατέρας είχε πεθάνει από καρκίνο στους πνεύμονες και η οποία ήταν μαχητική αντικαπνίστρια. Είχα κρύψει τη συνήθειά μου από τη μητέρα μου για πάνω από δεκαπέντε χρόνια. Ένας από τους λόγους για την ανάγκη μου να διατηρήσω την απροσδιοριστία μου ως καπνιστής/αντικαπνιστής ήταν ότι διόλου δε μου άρεσε να της λέω ψέματα. Μόλις θα κατάφερνα να το κόψω και πάλι, μονίμως πια, η κβαντική κυματοσυνάρτηση θα κατέρρεε κι εγώ θα ήμουν ο εκατό τοις εκατό αντικαπνιστής που ανέκαθεν καμωνόμουν ότι είμαι – αρκεί να μην παρουσιαζόμουν δημοσίως, στις τυπωμένες σελίδες, ως καπνιστής.

Ο Χένρι ήταν το εικοσάχρονο τρομερό παιδί όταν τον προσέλαβε η Τίνα Μπράουν στον *New Yorker*. Είχε έναν διακριτό έντονα σφιγμένο τρόπο ομιλίας, ένα είδος υπερβολικά ευφραδούς μουρμουρητού, σαν πρόζα επιμελημένη με απόλυτη ακρίβεια αλλά ελάχιστα ευανάγνωστη. Μου προκαλούσε δέος η νοημοσύνη και η ευγλωττία του και δεν άργησα να ζω με τον φόβο μην τυχόν και τον απογοητεύσω. Η έμπληη πάθους έμφρασή του στο «*Επομένως, πρέπει να γράψεις για τα σιγάρα*» –ήταν ο μοναδικός ομιλητής που ήξερα, ο οποίος κατάφερε άνετα να συνδυάσει το τονισμένο εναρκτήριο «*Επομένως*» με το επιτακτικό «*πρέπει*»– μου επέτρεψε να ελπίζω ότι είχα κατά κάποιο τρόπο καταγραφεί στη συνείδησή του.

Κι έτσι άρχισα να δουλεύω το δοκίμιο, ανάβοντας καθημερινά πέντε-έξι σιγάρα με χαμηλή πίσσα μπροστά σ' έναν ανεμιστήρα στο παράθυρο του καθιστικού μου, και παρέδωσα τελικά το μοναδικό κείμενο που έγραψα ποτέ για τον Χένρι και δε χρειάστηκε επιμέλεια εκ μέρους του. Δε θυμάμαι πώς έπεσε το δοκίμιό μου στα χέρια της μητέρας μου ή πώς μου διεμήνυσε πόσο βαθιά απογοητευμένη ήταν από μένα, είτε με επιστολή είτε μ' ένα τηλεφώνημά της, αλλά αυτό που πράγματι

θυμάμαι είναι ότι έκανε να επικοινωνήσει μαζί μου έξι εβδομάδες – κατά πολύ, η πιο παρατεταμένη σιωπή της απέναντί μου. Ήταν ακριβώς αυτό που φοβόμουν. Όταν, ωστόσο, το ξεπέρασε και άρχισε πάλι να μου στέλνει γράμματα, αισθάνθηκα ότι με έβλεπε, και μάλιστα με έβλεπε γι' αυτό που ήμουν, με έναν τρόπο που δεν τον είχα αισθανθεί στο παρελθόν. Όχι σαν να της είχα αποκρύψει τον «αληθινό» μου εαυτό· αλλά σαν να μην είχε υπάρξει ένας εαυτός να δει.

Ο Κίρκεγκαρντ στο *Είτε/Είτε* διακωμωδεί τον «πολυάσχολο» άνθρωπο, για τον οποίο η έντονη απασχόληση είναι ένας τρόπος να αποφεύγει μια έντιμη αυτοεξέταση. Ενδέχεται να ξυπνήσεις τη νύχτα και να συνειδητοποιήσεις ότι είσαι μόνος σου μες στον γάμο σου ή να έχεις την ανάγκη να σκεφτείς τι κάνει στον πλανήτη το σύνολο όσων καταναλώνεις, αλλά την επομένη το πρωί έχεις ένα εκατομμύριο μικρά πράγματα να κάνεις και τη μεθεπομένη άλλα τόσα. Και όσο δεν έχουν τέλος όλα αυτά τα μικρά πράγματα, δε θα σταθείς ποτέ για να αντιμετωπίσεις τα μεγαλύτερα ερωτήματα. Το να γράφεις ή να διαβάζεις ένα δοκίμιο δεν αποτελεί τον μοναδικό τρόπο να σταθείς και να αναρωτηθείς ποιος είσαι αληθινά και τι μπορεί να σημαίνει η ζωή σου, πάντως είναι ένας τρόπος. Εάν συλλογιστείς πόσο γελοιαδώς ελάχιστα απασχολημένη ήταν η Κοπεγχάγη του Κίρκεγκαρντ, συγκρινόμενη με τη δική μας εποχή, όλα αυτά τα υποκειμενικά μηνύματα στο Twitter και οι βιαστικές αναρτήσεις στα μπλογκ δε μοιάζουν διόλου δοκιμιογραφικά. Μοιάζουν, απεναντίας, σαν μέσα αποφυγής αυτού που θα μας επέβαλλε ένα πραγματικό δοκίμιο. Περνάμε τις μέρες μας διαβάζοντας σε οθόνες πράγματα που δεν κάναμε ποτέ τον κόπο να διαβάσουμε σε ένα τυπωμένο βιβλίο και παραπονιόμαστε για το πόσο απασχολημένοι είμαστε.

Έκοψα το τσιγάρο για δεύτερη φορά το 1997. Και μετά, το 2002, για τελευταία φορά. Και μετά, το 2003, για τελευταία φο-

ρά οριστικά και αμετάκλητα – εκτός κι αν προσμετρήσουμε την ακάπνιστη νικοτίνη που κυκλοφορεί στο αίμα μου καθώς γράφω τώρα. Η προσπάθεια συγγραφής ενός έντιμου δοκιμίου δεν αλλάζει την πολλαπλότητα των εαυτών μου· είμαι ταυτοχρόνως εθισμένος με τον ερπετοειδή εγκέφαλο, αγχώδης με την υγεία μου, αιώνιος έφηβος και αυτοθεραπευόμενος καταθλιπτικός. Αυτό που αλλάζει, εάν αφιερώσω χρόνο να σταθώ και να ζυγίσω τα πράγματα, είναι ότι η ταυτότητά μου των πολλαπλών εαυτών απαιτεί *ουσία*.

Ένα από τα μυστήρια της λογοτεχνίας είναι ότι η προσωπική ουσία, όπως την αντιλαμβάνεται τόσο ο συγγραφέας όσο και ο αναγνώστης, τοποθετείται έξω από το σώμα του ενός και του άλλου, σε κάποιο είδος σελίδας. Πώς γίνεται να νιώθω πιο αληθινός προς τον εαυτό μου σε ένα πράγμα το οποίο γράφω παρά μέσα στο ίδιο μου το σώμα; Πώς γίνεται να νιώθω πιο κοντά σε έναν άλλον άνθρωπο όταν διαβάζω τις λέξεις του, παρά όταν κάθομαι δίπλα του; Η απάντηση, εν μέρει, είναι ότι τόσο το γράψιμο όσο και το διάβασμα απαιτούν απόλυτη προσοχή. Αλλά έχει να κάνει και με το είδος της *διάταξης* που είναι εφικτό μόνο στη σελίδα.

Εδώ ίσως πρέπει να αναφέρω δύο άλλα μαθήματα που διδάχτηκα από τον Χένρι Φάιντερ. Το ένα ήταν ότι *Κάθε δοκίμιο, παρότι θεωρητικό πόνημα, αφηγείται μια ιστορία*. Το άλλο ότι *Υπάρχουν μόνο δύο τρόποι να οργανώσεις το υλικό σου: «Τα όμοια πάνε με τα όμοια» και «Το ένα συνεπάγεται το άλλο»*. Οι αρχές αυτές μπορεί να μοιάζουν αυτονόητες, αλλά κάθε βαθμολογητής δοκιμίων στο λύκειο ή στο κολέγιο μπορεί κάλλιστα να σας πει ότι δεν είναι. Για μένα ειδικά δεν ήταν διόλου προφανές ότι ένα πόνημα οφείλει να ακολουθεί τους κανόνες της

δραματουργίας. Κι όμως: Ένα βάσιμο επιχείρημα δεν αρχίζει με το να θέτει κάποιο δύσκολο πρόβλημα; Και δεν προτείνει κατόπιν μια έξοδο από το εν λόγω πρόβλημα μέσα από κάποια τολμηρή πρόταση και εν συνεχεία δε θέτει εμπόδια υπό τη μορφή αντιρρήσεων και αντεπιχειρημάτων και, τελικά, μέσα από μια σειρά ανατροπές δε μας οδηγεί σε μίαν απρόβλεπτη αλλά ικανοποιητική κατακλείδα;

Εάν αποδέχεστε τη βασική αρχή του Χένρι ότι ένα επιτυχημένο κείμενο συνίσταται από υλικό διευθετημένο στη μορφή ενός διηγήματος και εάν συμεριζοστέ την πεποιθησή μου ότι οι ταυτότητές μας συνίστανται από τις ιστορίες που λέμε για τον εαυτό μας, είναι λογικό ότι αποκομίζουμε μια ισχυρή δόση προσωπικής ουσίας από την εργασία του γραψίματος και την απόλαυση του διαβάσματος. Όταν βρίσκομαι μόνος στο δάσος ή δειπνώ με ένα φιλικό μου πρόσωπο, κατακλύζομαι από την ποσότητα των τυχαίων αισθητηριακών δεδομένων που λαμβάνω. Η δραστηριότητα της γραφής αφαιρεί τα πάντα, αφήνοντας μονάχα το αλφάβητο και τα σημεία στίξης, και προχωρεί προς τη μη τυχειότητα. Μερικές φορές, καθώς διατάσσεις τα στοιχεία μιας οικείας ιστορίας, ανακαλύπτεις ότι δε σηματοδοτεί αυτό που πίστευες ότι σηματοδοτούσε. Μερικές φορές, ιδίως με ένα επιχείρημα («Το ένα συνεπάγεται από το άλλο»), επιβάλλεται μια εντελώς νέα αφήγηση. Η πειθαρχία με την οποία διαμορφώνεις μια πειστική ιστορία μπορεί να αποκρυσταλλώσει σκέψεις και συναισθήματα που μόνο αμυδρά ήξερες ότι έχεις εντός σου.

Εάν έχεις μπροστά σου μια μάζα υλικού που δε μοιάζει να γίνεται εύκολα αφήγηση, ο Χένρι θα σου έλεγε ότι η μοναδική άλλη επιλογή σου είναι να την ταξινομήσεις σε κατηγορίες, ομαδοποιώντας παρόμοια στοιχεία: *Τα όμοια πάνε με τα όμοια*. Αν μη τι άλλο, πρόκειται για ένα συμμαζέμα που διευκολύνει τη γραφή. Αλλά τα σχήματα/μοτίβα έχουν τον τρόπο τους να

μετατρέπονται σε ιστορίες. Για να μπορέσουμε να εξηγήσουμε τη νίκη του Ντόναλντ Τραμπ στις εκλογές, όπου το αναμενόμενο ήταν να χάσει, μας δελεάζει να συγκροτήσουμε μια ιστορία με βάση ότι *Το ένα συνεπάγεται το άλλο*: η Χίλαρι Κλίντον ήταν απρόσεκτη με τα μείλ της, το Υπουργείο Δικαιοσύνης αποφάσισε να μην ασκήσει δίωξη εναντίον της, μετά αποκαλύφθηκαν τα μείλ του Άντονι Γουάινερ, κατόπιν ο Τζέιμς Κόμει ανέφερε στο Κονγκρέσο ότι η Κλίντον ενδέχεται ακόμα να είναι σε δυσχερή θέση, και ύστερα απ' όλα αυτά ο Τραμπ κέρδισε τις εκλογές. Αλλά στην πραγματικότητα θα ήταν πιο γόνιμη μια ομαδοποίηση ως εξής: η νίκη του Τραμπ ήταν *όμοια* με την ψήφο για το Brexit και *όμοια* με την αναζωπύρωση του αντιμεταναστευτικού εθνικισμού. Ο εκ μέρους της Κλίντον αλαζονικά τσαπατσούλικος χειρισμός των μείλ της ήταν *όμοιος* με τη φτωγή σε μηνύματα εκστρατεία της και *όμοια* με την απόφασή της να μην το παλέψει σθεναρά στο Μίσιγκαν και στην Πενσιλβάνια.

Βρισκόμουν στην Γκάνα την ημέρα των εκλογών, για παρατήρηση πουλιών με τον αδελφό μου και δύο φίλους. Η αναφορά του Κόμει στο Κονγκρέσο είχε ήδη αναστατώσει την προεκλογική εκστρατεία, προτού αναχωρήσω για την Αφρική, αλλά ο έγκυρος ιστότοπος δημοσκοπήσεων FiveThirtyEight του Νέιτ Σίλβερ εξακολουθούσε να μη δίνει παρά ένα τριάντα τοις εκατό πιθανότητα νίκης στον Τραμπ. Ψήφισα νωρίς υπέρ της Κλίντον και έφτασα στην Άκρα δίχως να ανησυχώ πολύ για το αποτέλεσμα και συγχαίροντας τον εαυτό μου για την απόφαση να περάσω την τελευταία εβδομάδα της προεκλογικής εκστρατείας χωρίς να κοιτάζω το FiveThirtyEight δέκα φορές την ημέρα.

Στην Γκάνα είχα ενδώσει σε έναν άλλου είδους ψυχαναγκασμό. Ντρέπομαι που το λέω, αλλά είμαι αυτό που οι πτηνοδί-

φες αποκαλούν καταγραφέα. Δε λέω, αγαπώ τα πουλιά γι' αυτό που είναι. Πηγαίνω για παρατήρηση πουλιών προκειμένου να νιώσω την ομορφιά και την ποικιλία τους, για να μάθω ακόμα περισσότερα σχετικά με τη συμπεριφορά τους και τα οικοσυστήματα στα οποία ανήκουν, ενώ κάνω μεγάλους, προσεκτικούς περιπάτους στους νέους τόπους τους. Αλλά επίσης διατηρώ υπερβολικά πολλούς καταλόγους. Δεν καταγράφω μόνο τα είδη πτηνών που βλέπω σε κάθε χώρα του κόσμου και σε κάθε Πολιτεία των ΗΠΑ όπου έχω πάει για παρατήρηση πτηνών, αλλά και αυτά που βλέπω σε μικρότερες τοποθεσίες, ανάμεσά τους και η αυλή του σπιτιού μου, και το κάνω συστηματικά κάθε χρονιά από το 2003 και μετά. Μπορώ να αιτιολογήσω την ψυχαναγκαστική αυτή καταμέτρηση σαν ένα επιπλέον παιχνίδι που παίζω στο πλαίσιο του πάθους μου. Αλλά η αλήθεια είναι ότι, ναι, είμαι ψυχαναγκαστικός. Κι αυτό με κάνει ηθικά κατώτερο από τους πτηνοδίφες που βγαίνουν και παρατηρούν τα πουλιά μόνο για τη χαρά του πράγματος.

Με το ταξίδι μου στην Γκάνα ήθελα να δώσω στον εαυτό μου την ευκαιρία της κατάρτισης του ρεκόρ μου της καταμέτρησης 1.286 ειδών το περασμένο έτος. Είχα καταγράψει ήδη πάνω από 800 μέσα στο 2016 και ήξερα, από την έρευνά μου στο διαδίκτυο, ότι ταξίδια σαν το δικό μας στην Αφρική απέφεραν σχεδόν 500 είδη, από τα οποία ελάχιστα βρίσκονται και στην Αμερική. Εάν κατάφερα να δω 460 μοναδικά είδη του έτους στην Αφρική και μετά κατέγραφα, επωφελούμενος από την επτάωρη στάση μου στο Λονδίνο, καμιά εικοσαριά εύκολα πουλιά σε κάποιο πάρκο κοντά στο Χίθροου, το 2016 θα ήταν η καλύτερη χρονιά μου.

Βλέπαμε σπουδαία πτηνά στην Γκάνα, εντυπωσιακές μουσοφαγίδες και μεροπίδες που βρίσκονται μόνο στη Δυτική Αφρική. Αλλά τα λιγοστά εναπομείναντα δάση της χώρας απειλούνται πιεστικά από το κυνήγι και την υλοτομία και οι πε-

ριπλανήσεις μας σ' αυτά ήταν περισσότερο αποπνικτικές και λιγότερο παραγωγικές. Το βράδυ της ημέρας των εκλογών, είχαμε ήδη χάσει τη μοναδική ευκαιρία να φωτογραφίσουμε κάποια από τα είδη που είχα εντοπίσει. Πολύ νωρίς το επόμενο πρωί, όταν οι κάλπες ήταν ακόμα ανοιχτές στη Δυτική Ακτή των Ηνωμένων Πολιτειών, άνοιξα το κινητό μου για να έχω τη χαρά να επιβεβαιώσω ότι η Κλίντον κέρδιζε τις εκλογές. Αυτό που βρήκα, απεναντίας, ήταν στενοχωρημένα γραπτά μηνύματα από φίλους μου, μαζί με φωτογραφίες τους καθώς κοίταζαν την οθόνη της τηλεόρασης φανερά δύσθυμοι, ενώ η κοπέλα μου ήταν κουλουριασμένη σ' έναν καναπέ σε στάση εμβρύου. Ο τίτλος των *Times* εκείνη τη στιγμή έλεγε «Ο Τραμπ κερδίζει τη Βόρεια Καρολίνα, παίρνει προβάδισμα με ορμή: *Δύσκολος ο δρόμος προς τη νίκη για την Κλίντον*».

Δεν υπήρχε τίποτε άλλο να κάνω παρά να παρατηρήσω τα πουλιά. Σ' έναν δρόμο στο δάσος Νσούτα, αποφεύγοντας καμίνια με ξυλεία που την ορμή τους συσχέτισα με του Τραμπ, καίτοι επέμενα στην ιδέα ότι ο δρόμος της Κλίντον για τη νίκη ήταν ακόμα ανοιχτός, είδα Μαύρους Κρανοφόρους Βούκερους, μία Αφρικανική Κουκουβάγια και έναν Μελαγχολικό Δρυοκολάπτη*. Ήταν ένα κάθιδρο αλλά ικανοποιητικό πρωί που τελείωσε με την είδηση, όταν επανήλθαμε στη διαδικτυακή κάλυψη, ότι «ο άξεστος με τα κοντά δάχτυλα» (όπως αλησμόνητα τον χαρακτήρισε το σατιρικό περιοδικό *Spy*) ήταν ο νέος πρόεδρος της χώρας μου. Ήταν η στιγμή που συνειδητοποίησα τι έκανε ο νους μου με το τριάντα τοις εκατό των πιθανοτήτων

* Ακολουθή τη στερεότυπη ορνιθολογική πρακτική και γράφω με πεζοκεφαλαία τις αμερικανικές ονομασίες των πτηνών όταν τα συζητώ ως είδη. Πολλοί δρυοκολάπτες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν μελαγχολικοί [*melancholy*] αλλά μονάχα ένα είδος φέρει την ονομασία *Melancholy Woodpecker*.

του Τραμπ που έδινε ο Νέιτ Σίλβερ. Κατά κάποιο τρόπο είχα θεωρήσει ότι το εν λόγω ποσοστό σήμαινε ότι ο κόσμος θα ήταν στη χειρότερη περίπτωση τριάντα τοις εκατό πιο σκατένιος την επαύριο των εκλογών. Αλλά αυτό που αντιπροσώπευε στην πραγματικότητα ήταν, φυσικά, μία τριάντα τοις εκατό πιθανότητα να γίνει ο κόσμος εκατό τοις εκατό πιο σκατένιος.

Καθώς ανηφορίσαμε προς την πιο άνυδρη, πιο άδεια βόρεια Γκάνα, διασταυρωθήκαμε με κάποια πουλιά που πολύ καιρό ονειρευόμουν να δω: Αιγυπτιακούς Χαραδριούς, Κόκκινους Μελισσοφάγους και έναν αρσενικό Αιγοθήλη, του οποίου τα εξωφρενικά μακριά φτερά έδιναν την εντύπωση ενός γερακιού που το καταδιώκουν στενά δύο νυχτερίδες. Αλλά μέναμε πίσω ως προς τον ρυθμό που ήθελα να διατηρήσω για την καταμέτρηση των πουλιών του έτους. Αντιλήφθηκα καθυστερημένα ότι οι κατάλογοι των πουλιών που είχα συμβουλευτεί στο διαδίκτυο για το ταξίδι είχαν συμπεριλάβει είδη που ήταν γνωστά χωρίς να τα έχουν δει, ενώ εγώ έπρεπε να δω ένα πουλί για να το καταμετρήσω. Εκείνοι οι κατάλογοι μου είχαν δημιουργήσει ελπίδες όπως και ο Νέιτ Σίλβερ. Τώρα κάθε είδος που έχανα επέτεινε την πίεση να δω όλα τα εναπομείναντα, ακόμα και τα πιο απίθανα, εάν ήθελα να καταρρίψω το ρεκόρ μου. Δεν ήταν παρά ένας ανόητος στόχος, να καταμετρήσω πάνω από 1.286 είδη το 2016, εντέλει ακατανόητος ακόμα και για μένα τον ίδιο, αλλά τώρα με είχε στοιχειώσει ο τίτλος των *Times* το πρωί της επομένης των εκλογών. Αντί για 275 εκλεκτορικές ψήφους, χρειαζόμουν 460 είδη και ο δρόμος μου προς τη νίκη άρχιζε να δυσκολεύει τρομερά. Τελικά, τέσσερις μέρες πριν από το τέλος του ταξιδιού, στην υπερχείλιση ενός φράγματος κοντά στα σύνορα με την Μπουρκίνα Φάσο, όπου ήλπιζα να πετύχω πέντε-έξι είδη πουλιών των βοσκοτόπων και δεν είδα κανένα, όφειλα να αποδεχτώ την πραγματικότητα της ήττας μου. Ένωσα ξαφνικά ότι θα έπρεπε να είμαι σπίτι μου, να παρηγορώ την κοπέλα

μου για το αποτέλεσμα των εκλογών, να απολαμβάνω το μοναδικό προνόμιο του να είσαι καταθλιπτικός πεσιμιστής, που είναι η τάση να γελάς σε ζοφερούς καιρούς.

Πώς είχε φτάσει στον Λευκό Οίκο ο άξεστος με τα κοντά δάχτυλα; Όταν η Χίλاري Κλίντον άρχισε και πάλι να μιλάει δημόσια, υιοθέτησε μια *τα όμοια πάνε με τα όμοια* εξήγηση του χαρακτήρα της μέσα από μια *το ένα συνεπάγεται το άλλο* αφήγηση. Κι αν είχε διαχειριστεί τόσο απερίσκεπτα τα μείλ της και είχε ξεστομίσει τη φράση «καλάθι ελεεινών». Τι κι αν είχαν ενδεχομένως οι ψηφοφόροι δικαιολογημένες αιτιάσεις για την προοδευτική ελίτ που εκπροσωπούσε· τι κι αν δεν είχαν καταφέρει να καταλάβουν τη λογική του ελεύθερου εμπορίου, των ανοιχτών συνόρων και της αυτοματοποίησης στα εργοστάσια, ενώ τα συνολικά κέρδη στον παγκόσμιο πλούτο σημειώνονταν εις βάρος της μεσαίας τάξης· τι κι αν είχαν αγανακτήσει με την ομοσπονδιακή επιβολή προοδευτικών αστικών αξιών σε συντηρητικές αγροτικές κοινότητες. Όχι, σύμφωνα με την Κλίντον, για την ήττα της έφταιγε ο Τζέιμς Κόμει – ίσως και οι Ρώσοι επίσης.

Ομολογουμένως, είχα κι εγώ τη δική μου επεξεργασμένη εξήγηση. Όταν επέστρεψα από την Αφρική στη Σάντα Κρουζ, οι προοδευτικοί φίλοι μου πάλευαν ακόμα να καταλάβουν πώς μπόρεσε να νικήσει ο Τραμπ. Θυμάμαι μια εκδήλωση που έκανα κάποτε με τον αισιόδοξο ειδήμονα των μέσων μαζικής δικτύωσης, τον Κλέι Σέρκι, ο οποίος διηγήθηκε στο ακροατήριο πόσο «σοκαρισμένοι» ήταν οι επαγγελματίες γευσιγνώστες της Νέας Υόρκης όταν ο Zagat, ένας ιστότοπος συλλογής και επεξεργασίας κριτικών εστιατορίων από τους ίδιους τους πελάτες, είχε ανακηρύξει το Union Square Cafe σε καλύτερο εστιατόριο της πόλης. Το επιχείρημα του Σέρκι ήταν ότι οι επαγγελ-

ματίες γευσιγνώστες δεν είναι τόσο έξυπνοι όσο νομίζουν ότι είναι: ότι στην εποχή των Μεγάλων Βάσεων Δεδομένων, μάλιστα, οι επαγγελματίες γευσιγνώστες και οι κριτικοί εστιατορίων δεν είναι καν απαραίτητοι. Στην εκδήλωση αυτή, αφήνοντας στην άκρη το γεγονός ότι το Union Square Cafe ήταν και το δικό μου αγαπημένο εστιατόριο (εν προκειμένω το πλήθος είχε δίκιο!), αναρωτήθηκα πικρόχολα κατά πόσον ο Σέρκι πίστευε ότι και οι κριτικοί λογοτεχνίας είναι επίσης ανόητοι όταν θεωρούν την Άλις Μανρό καλύτερη συγγραφέα από τον Τζέιμς Πάτερσον. Αλλά τώρα η νίκη του Τραμπ είχε επίσης δικαιολογήσει τη χλεύη του Σέρκι κατά των ειδημόνων. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είχαν επιτρέψει στον Τραμπ να υπερβεί το κατεστημένο των κριτικών σχολιαστών και αρκετά μέλη του πλήθους, σε κρίσιμες Πολιτείες, είχαν βρει την κακόγουστη κωμωδία του και την εμπρηστική ρητορική του «καλύτερες» από τα εξεζητημένα επιχειρήματα και την πολιτική αρτιότητα της Κλίντον. *Το ένα συνεπάγεται το άλλο*: αν δεν είχαμε Twitter και Facebook, δε θα είχαμε Τραμπ.

Μετά τις εκλογές ο Μαρκ Ζάκερμπεργκ φάνηκε για λίγο να αναλαμβάνει την ευθύνη, τρόπον τινά, για το ότι είχε δημιουργήσει την πλατφόρμα για τις ψεύτικες ειδήσεις σχετικά με την Κλίντον και δήλωσε ότι το Facebook θα μπορούσε να γίνει πιο δραστήριο στο φιλτράρισμα των ειδήσεων. (Καλή τύχη ως προς αυτό). Το Twitter, απ' τη μεριά του, έκανε την πάπια. Καθώς ο Τραμπ εξακολουθούσε να τουιτάρει ακατάσχετα, τι θα μπορούσε να πει το Twitter; Ότι έκανε καλύτερο τον κόσμο;

Τον Δεκέμβριο, ο αγαπημένος μου ραδιοφωνικός σταθμός της Σάντα Κρουζ, ο KRIG, άρχισε να μεταδίδει μια ψεύτικη διαφήμιση προσφοράς ψυχολογικής βοήθειας σε εθισμένους στα τουίτ μίσους και στις αναρτήσεις μίσους στο Facebook κατά του Τραμπ. Τον επόμενο μήνα, μία εβδομάδα πριν από την ορκωμοσία του Τραμπ, το Αμερικανικό Κέντρο PEN οργάνωσε

εκδηλώσεις σε ολόκληρη τη χώρα για να καταγγείλει την επίθεση στην ελεύθερη έκφραση που διατεινόταν ότι αντιπροσώπευε ο Τραμπ. Μολοντί οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί που η κυβέρνησή του επέβαλε αργότερα κατέστησαν πράγματι πιο δύσκολο να ακουστεί η φωνή συγγραφέων από μουσουλμανικές χώρες στις Ηνωμένες Πολιτείες, το μοναδικό κακό πράγμα που δεν μπορούσες να πεις για τον Τραμπ, τον Ιανουάριο, είναι ότι είχε περιορίσει την ελεύθερη έκφραση. Τα ψευδόμενα και εκφοβιστικά τουίτ του ήταν ελεύθερη έκφραση τίγκα στα στεροειδή. Το ίδιο το PEN, μόλις πριν από μερικά χρόνια, είχε απονείμει ένα βραβείο ελεύθερης έκφρασης στο Twitter για τον ρόλο του, διαφημιζόμενο από το ίδιο, στην Αραβική Άνοιξη. Το αληθινό αποτέλεσμα της Αραβικής Άνοιξης ήταν βέβαια μια περιχαράκωση της απολυταρχίας και είχε αποκαλυφθεί έκτοτε ότι το Twitter, στα χέρια του Τραμπ, είναι μια πλατφόρμα στην υπηρεσία της απολυταρχίας, αλλά οι ειρωνείες δε σταμάτησαν εκεί. Την ίδια εβδομάδα, τον Ιανουάριο, προοδευτικά βιβλιοπωλεία της Αμερικής και προοδευτικοί συγγραφείς πρότειναν ένα μποϊκοτάρισμα του οίκου Simon & Schuster για το έγκλημα ότι είχε αναγγείλει την έκδοση ενός βιβλίου του θλιβερού δεξιού προβοκάτορα Μίλωνος Γιαννόπουλου. Τα πιο θυμωμένα βιβλιοπωλεία μάλιστα συζητούσαν να μποϊκοτάρουν όλους τους τίτλους του οίκου S&S, συμπεριλαμβανομένων, υποθέτουμε, και των βιβλίων του Άντριου Σόλομον, προέδρου του PEN. Η αντιπαράθεση δεν τελείωσε παρά μόνον όταν ο S&S ακύρωσε το συμβόλαιό του με τον Γιαννόπουλο.

Ο Τραμπ και οι εναλλακτικοί δεξιό υποστηρικτές του απολάμβαναν να παίζουν με τις ανοχές της πολιτικής ορθότητας, αλλά αυτό λειτουργεί μόνο και μόνο επειδή βρίσκουν έδαφος να το κάνουν – φοιτητές και ακτιβιστές διεκδικούν το δικαίωμα να μην ακούνε πράγματα που τους αναστατώνουν και να φιμώνουν τις φωνές που τους προσβάλλουν. Η μισαλλοδοξία

διαπρέπει ιδιαίτερα στο διαδίκτυο, όπου ο μετρημένος λόγος τιμωρείται με το να μην κλικάρεται, όπου αθέατοι αλγόριθμοι στο Facebook και στο Google σε οδηγούν προς περιεχόμενα με τα οποία ήδη συμφωνείς και όπου οι φωνές που δε συμμορφώνονται, μένουν σιωπηλές από φόβο μην υποστούν επιθέσεις ή τρολριστούν ή διαγραφούν. Το αποτέλεσμα είναι ένα σιλό, στο οποίο, με όποια πλευρά κι αν είσαι, αισθάνεσαι ότι έχεις απόλυτο δίκιο να μισείς ό,τι μισείς. Και ιδού ένας άλλος τρόπος με τον οποίο το δοκίμιο διαφέρει από επιφανειακά παρόμοια είδη υποκειμενικού λόγου. Οι ρίζες του δοκιμίου βρίσκονται στη λογοτεχνία και η λογοτεχνία στις καλύτερες στιγμές της –όπως στο έργο της Άλις Μανρό, για παράδειγμα– σε καλεί να αναρωτηθείς εάν κάπου έχεις άδικο, ίσως ακόμα και εάν έχεις απόλυτο άδικο, και να φανταστείς γιατί κάποιος άλλος σε μισεί.

Πριν από τρία χρόνια ήμουν κυριευμένος από οργή για την κλιματική αλλαγή. Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα εξακολουθούσε να ψεύδεται και να αρνείται ότι οι επιστήμονες κατά γενική συναίνεση συμφωνούν ως προς το κλίμα –μάλιστα, η Υπηρεσία Περιβαλλοντικής Προστασίας της Φλόριντα είχε φτάσει στο σημείο να απαγορεύσει στους υπαλλήλους της να γράφουν τις λέξεις *κλιματική αλλαγή*, όταν ο κυβερνήτης της Φλόριντα, ένας ρεπουμπλικάνος, επέμεινε ότι δεν ήταν «αληθές γεγονός»– αλλά δεν ήμουν λιγότερο θυμωμένος με την Αριστερά. Είχα διαβάσει το καινούργιο βιβλίο της Ναόμι Κλάιν, *Αυτό αλλάζει τα πάντα*, στο οποίο διαβεβαίωνε τον αναγνώστη ότι, και-τοι «έχουν ωριμάσει οι συνθήκες», έχουμε ακόμα δέκα χρόνια να αναδιαμορφώσουμε ριζικά την παγκόσμια οικονομία και να αποτρέψουμε τις παγκόσμιες θερμοκρασίες να ανέβουν περισσότερο από δύο βαθμούς Κελσίου έως το τέλος του αιώνα. Η

αισιοδοξία της Κλάιν ήταν συγκινητική, αλλά ήταν επίσης και αυτή ένα είδος αρνητισμού. Ακόμα και πριν από την εκλογή του Ντόναλντ Τραμπ, δεν υπήρχαν στοιχεία που να αφήνουν να εννοηθεί ότι η ανθρωπότητα είναι ικανή –πολιτικά, ψυχολογικά, ηθικά, οικονομικά– να μειώσει τις εκπομπές άνθρακα γρήγορα και δραστικά, ώστε να αλλάξει τα πάντα. Ακόμα και η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία είχε προπορευτεί στο θέμα του κλίματος και αρεσκόταν να επιπλήττει άλλες περιοχές για την ανευθυνότητά τους, δε χρειάστηκε παρά μόνο την ύφεση του 2009 για να μετατοπίσει την εστίασή της στην οικονομική ανάπτυξη. Αν δεν εξεγερθεί όλος ο κόσμος ενάντια στον καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς τα επόμενα δέκα χρόνια –το σενάριο που η Κλάιν διατείνεται ότι θα μπορούσε να μας σώσει–, η πιο πιθανή άνοδος της θερμοκρασίας τούτο τον αιώνα θα είναι της τάξεως των έξι βαθμών. Θα είμαστε τυχεροί εάν αποφύγουμε μία άνοδο των δύο βαθμών πριν από το έτος 2030.

Σε μια κοινωνική οργάνωση ολοένα και πιο έντονα διχασμένη, η αλήθεια για την υπερθέρμανση του πλανήτη βολεύει ακόμα λιγότερο την Αριστερά απ' ό,τι τη Δεξιά. Οι αρνήσεις των δεξιών ήταν απεχθή ψέματα, αλλά τουλάχιστον ήταν συνεπείς σε έναν ορισμένο ψυχρό πολιτικό ρεαλισμό. Η Αριστερά, αφού επέκρινε δριμύτατα τη Δεξιά για τη διανοητική ανεντιμότητα της και έδωσε πολιτική μάχη κατά του δεξιού αρνητισμού, βρέθηκε τώρα σε δυσχερέστατη θέση. Όφειλε να επιμένει στο αφήγημα ότι η συλλογική δράση σε όλο τον πλανήτη θα μπορούσε να αποσοβήσει το χειρότερο· ότι η καθολική αποδοχή των γεγονότων, κάτι που ενδεχομένως θα άλλαζε τα πράγματα το 1995, μπορούσε ακόμα να αλλάξει τα πάντα. Αλλιώς, τι νόημα είχε το ότι οι ρεπουμπλικάνοι διαφωνούσαν με την επιστημονική κοινότητα;

Επειδή είμαι συμπαθών της Αριστεράς –οι περιορισμοί των εκπομπών άνθρακα είναι κάτι απείρως καλύτερο από το να

μην κάνεις τίποτα· ακόμα και μισός βαθμός μείωσης βοηθάει-, διατηρούσα υψηλές προσδοκίες από αυτήν. Το να αρνείσαι τη ζοφερή πραγματικότητα, το να ισχυρίζεσαι ότι η Συμφωνία των Παρισίων θα μπορούσε να αποτρέψει την καταστροφή, ήταν κατανοητό ως τακτική που θα ενίσχυε τα κίνητρα των ανθρώπων να περιορίσουν τις εκπομπές αερίων· ως τακτική για να διατηρήσεις την ελπίδα ζωντανή. Ως στρατηγική, όμως, έβλαψε μάλλον παρά ωφέλησε. Εκχώρησε το ηθικό πλεονέκτημα, πρόσβαλε τη νοημοσύνη των ψηφοφόρων που δεν είχαν πειστεί («Αλήθεια; Έχουμε ακόμα δέκα χρόνια;») και απέκλεισε την ειλικρινή συζήτηση για το πώς η παγκόσμια κοινότητα θα έπρεπε να ετοιμαστεί για δραστικές αλλαγές και πώς έθνη όπως το Μπανγκλαντές θα έπρεπε να αποζημιωθούν για όσα τους έχουν κάνει έθνη όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Η ανεντιμότητα επίσης διαστρέβλωσε τις προτεραιότητες. Τα τελευταία είκοσι χρόνια το περιβαλλοντικό κίνημα είχε καταστεί δέσμιο ενός και μόνο θέματος. Εν μέρει από ανυπόκριτη ανησυχία, εν μέρει επίσης επειδή από πολιτική άποψη ήταν λιγότερο επισφαλές να συζητάς τα ανθρώπινα προβλήματα προτεραιότητας –ήταν λιγότερο ελιτίστικο– από το να συζητάς σχετικά με τη φύση, όλες οι μεγάλες περιβαλλοντικές ΜΚΟ είχαν επενδύσει το πολιτικό τους κεφάλαιο στη μάχη κατά της κλιματικής αλλαγής, ενός προβλήματος με ανθρώπινο πρόσωπο. Η ΜΚΟ που με εξόργισε ιδιαίτερα ως πτηνοδίφη ήταν η National Audubon Society, άλλοτε ένας ασυμβίβαστος υπερασπιστής των πουλιών, τώρα ένας ληθαργικός θεσμός με ένα υπερδιευρυμένο τμήμα δημοσίων σχέσεων. Τον Σεπτέμβριο του 2014, με πολλές φανφάρες, το εν λόγω τμήμα δημοσίων σχέσεων είχε ανακοινώσει στον κόσμο ότι η κλιματική αλλαγή ήταν η νούμερο ένα απειλή για τα πουλιά της Βόρειας Αμερικής. Η ανακοίνωση αυτή ήταν ταυτοχρόνως οριακά ανέντιμη, καθόσον οι διατυπώσεις της δεν ευθυγραμμίζονταν με τα συμπεράσματα των επιστημόνων της

ίδιας της Audubon, και γενικά ανέντιμη, καθόσον ούτε έναν θάνατο πτηνού δεν μπορούμε να αποδώσουμε άμεσα στις ανθρωπινες εκπομπές άνθρακα. Το 2014, οι πιο σοβαρές απειλές για τα πουλιά στην Αμερική ήταν η απώλεια οικότοπων και οι αδέσποτες γάτες. Με το να επικαλείται την «καραμέλα» της κλιματικής αλλαγής, η Audubon έγινε πολύ δημοφιλής στα αριστερά ΜΜΕ· άλλος ένας πόντος ενάντια στη δεξιά της άρνησης των επιστημόνων. Ναι, αλλά δεν ήταν καθόλου ξεκάθαρο πώς αυτό βοήθησε τα πουλιά. Το μόνο πρακτικό αποτέλεσμα της ανακοίνωσης της Audubon ήταν, κατά τη γνώμη μου, ότι αποθάρρυνε τους ανθρώπους από το να καταπιαστούν με τις αληθινές απειλές ενάντια στη φύση σε παρόντα χρόνο.

Μια νέα συλλογή βαθυστόχαστων και προκλητικών δοκιμίων
από τον βραβευμένο συγγραφέα της *Εδευθερίας* και των *Διορθώσεων*.

«Ο δοκιμιογράφος», γράφει ο Φράντζεν, «είναι ένας πυροσβέστης, του οποίου η δουλειά, ενώ όλοι οι άλλοι τρέχουν να αποφύγουν τις φλόγες, είναι να τρέξει κατευθείαν μέσα τους». Εδώ και είκοσι πέντε χρόνια, μόλο που τα μυθιστορημάτα του είναι αυτά που του έχουν χαρίσει παγκόσμια αναγνώριση, ο Φράντζεν ζει μια δεύτερη ζωή ως θαρραλέος δοκιμιογράφος. Τώρα, σε μια στιγμή που ο πόλεμος της τεχνολογίας υποδαυλίζει εθνικιστικά μίσση και ο πλανήτης δοκιμάζεται από αφύσικες καταστροφές, επανέρχεται με μια νέα συλλογή δοκιμίων που μας καλούν να επιστρέψουμε σε έναν πιο ανθρώπινο τρόπο ύπαρξης.

Οι μεγάλες αγάπες του Φράντζεν είναι η λογοτεχνία και τα πουλιά, και *Το τέλος του τέλους της Ίνς* είναι ένα παθιασμένο μανιφέστο και για τα δύο. Ενώ τα μέσα ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης σήμερα τείνουν να επιβεβαιώνουν απλώς τις προκαταλήψεις μας, η λογοτεχνία, γράφει ο Φράντζεν, «σε καλεί να αναρωτηθείς εάν κάπου έχεις άδικο, ίσως ακόμα και εάν έχεις απόλυτο άδικο, και να φανταστείς γιατί κάποιος άλλος σε μισεί». Όποιο κι αν είναι το θέμα τους, τα δοκίμια του Φράντζεν είναι πάντα επιφυλακτικά απέναντι στις έτοιμες απόψεις, ποιημένα με ειρωνεία και ειλικρινή σχετικά με τις δικές του αποτυχίες. Με ειλικρίνεια μιλάει και για τα πουλιά («σκοτώνουν ό,τι μπορείς να διανοηθείς»), αλλά οι περιγραφές του και οι στοχασμοί του πάνω σ' αυτά, από τα θαλασσοπούλια της Νέας Ζηλανδίας μέχρι τους πιγκουίνους της Ανταρκτικής, είναι ταυτόχρονα ένας ύμνος στην ομορφιά και στην αντοχή τους και ένα κάλεσμα σε δράση για να σώσουμε ό,τι αγαπάμε.

Ήρεμο, αιχμηρό, τεκμηριωμένο και πνευματώδες, *Το τέλος του τέλους της Ίνς* είναι μια ευπρόσδεκτη ανάσα αισιοδοξίας και λογικής.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 21448

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ